

Diagnosticēšanas materiāls bērnu uzvedības traucējumu un saskarsmes grūtību diagnosticēšanai speciālistiem, kas iesaistīti atbalsta sniegšanā bērniem ar uzvedības traucējumiem un saskarsmes grūtībām izglītības iestādēs, aprūpes iestādēs, bāriņtiesās un pašvaldību iestādēs

Rīga, 2016

NACIONĀLAIS
ATTĪSTĪBAS
PLĀNS 2020

EIROPAS SAVIENĪBA
Eiropas Sociālais
fonds

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

Saturs

Ievads	2
Bērnu uzvedības problēmu un saskarsmes grūtību izpausmes	3
Bērnu uzvedības problēmu un saskarsmes grūtību atšķirības	4
Bērnu uzvedības problēmu un saskarsmes grūtību rādītāji	5
Bērnu uzvedības problēmu novērtēšana un turpmākā rīcība	7
Izmantotā literatūra	8
Bērnu uzvedības problēmu piemēri izglītības posmos	9
Bērnu uzvedības problēmu piemēri pirmsskolā	10
Bērnu uzvedības problēmu piemēri sākumskolā	11
Bērnu uzvedības problēmu piemēri pamatskolā	13
Bērnu uzvedības problēmu piemēri vidusskolā	15

Ievads

Eiropas Sociālā fonda projekta Nr.9.2.1.3/16/l/001 "Atbalsta sistēmas pilnveide bērniem ar saskarsmes grūtībām, uzvedības traucējumiem un vardarbību ģimenē" (turpmāk – Projekts) ietvaros Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas Konsultatīvā nodaļa ir izstrādājusi diagnosticēšanas materiālu bērnu uzvedības traucējumu un saskarsmes grūtību diagnosticēšanai (turpmāk – diagnosticēšanas materiāls) speciālistiem, kas iesaistīti atbalsta sniegšanā bērniem ar uzvedības traucējumiem un saskarsmes grūtībām izglītības iestādēs, aprūpes iestādēs, bāriņtiesās un pašvaldību iestādēs (turpmāk – speciālistiem).

Diagnosticēšanas materiāla mērķis ir veicināt bērnu uzvedības traucējumu

un saskarsmes grūtību pēc iespējas agrāku atpazīšanu un korekciju.

Uzvedība diagnosticēšanas materiāla ietvaros tiek saprasta kā indivīda rīcība, izturēšanās, uzvešanās, arī dzīvesveids kopumā¹, ko nosaka indivīda vajadzības, intereses, vides apstākļi konkrētā situācijā un tuvākajā apkārtnē vai plašākā sabiedrībā pieņemtās estētiskās, tikumiskās normas un etiķete. Uzvedību raksturo tās mērķi un līdzekļi. Uzvedībā iezīmējas noteiktas, ar indivīda dzimumu, vecumu, raksturu, nodarbošanos, pasaules uzskatu u.c. faktoriem saistītas likumsakarības.^{2,3}

Saskarsme tiek saprasta kā cilvēka sociālās dabas izpausme un realizācija, kontaktēšanās process, kura mērķis ir ietekmēt partnera (partneru) uzvedību, emocijas, dispozīcijas (nostādnes un attieksmes), aktivitātes pakāpi un darbību.⁴ Saskarsmē indivīda uzvedība izpaužas attiecībās ar citiem cilvēkiem.

Sabiedrībā vēlamās uzvedības un saskarsmes normas ir ietvertas kultūrā un nostiprinātas normatīvajos aktos. Šo normu pārkāpšanu raksturo, izmantojot terminu "uzvedības traucējumi un saskarsmes grūtības".

Savukārt bērni ar uzvedības traucējumiem un saskarsmes grūtībām (turpmāk – uzvedības problēmām) tiek saprasti kā bērni (personas, kas nav sasniegušas 18 gadu vecumu, izņemot tās personas, kuras saskaņā ar likumu izsludinātas par pilngadīgām vai stājušās laulībā pirms 18 gadu vecuma sasniegšanas)⁵, kuru uzvedība un saskarsme neatbilst Latvijas kultūrā un normatīvajos aktos tieši vai pastarpināti atspoguļotajām bērnu uzvedības un saskarsmes normām.⁶

¹ Latviešu valodas vārdnīca. (2006). Rīga: Avots, 1139.lpp.

² Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca. (2000).Rīga: Zvaigzne ABC, 182.lpp.

³ Sociālā darba terminoloģijas vārdnīca. (2000). Rīga: SDSPA "Attīstība", 228.lpp.

⁴ Omarova, S. (2002) Cilvēks runā ar cilvēku. Rīga: Kamene, 10-11.lpp

⁵ LR Bērnu tiesību aizsardzības likums, 3. pants

⁶ Bethere, D., Līdaka, A., Plostniece, A., Ponomorjova, J. un Striguna, S. (2013).

Metodiskais materiāls pedagogiem darbam ar izglītojamiem, kuriem ir uzvedības

Bērnu uzvedības problēmu un saskarsmes grūtību izpausmes

Bērnu uzvedības traucējumi un saskarsmes grūtības visbiežāk izpaužas:

1. **Destruktīvā saskarsmē** (agresīvā, citus bērnus un/vai pieaugušos apdraudošā uzvedībā),
2. **Destruktīvā uzvedībā** (vardarbībā pret dzīvniekiem, sveša īpašuma piesavināšanās, bojāšanā vai iznīcināšanā u.c.),
3. **Izaicinošā saskarsmē** (opozicionārā uzvedībā, atklāti atsakoties ievērot noteikumus vai pamatotas vecāku un citu pieaugušo prasības, tīši kaitinot citus, provocējot konfliktus u.c.),
4. **Noteikumu neievērošanā** (necenzētu vārdu lietošanā, noteikumu un prasību neievērošanā, klaiņošanā, apreibinošu vielu lietošanā, skolas kavēšanā u.c.),
5. **Nepietiekamā uzvedības un saskarsmes pašregulācijā** (nespējā mainīt domas, izjūtas vai darbības, lai sasniegtu nozīmīgus mērķus, nespējā pretoties pēkšņam uzbudinājumam vai nevēlamām dziņām, impulsivitātē un nespējā ilgstoši koncentrēties^{7,8,9,10, 11,12}).

Nepietiekamas uzvedības un saskarsmes pašregulācijas gadījumā iespējama uzvedības un saskarsmes normu pārkāpšana gan pārkāpšanā, gan arī pārkāpšanā pasīvā bērna uzvedībā. Uzvedības problēmu pamatā esošā palielinātā emocionālā spriedze var izpausties:

- **ārējā (eksternalizētā) uzvedībā** (bērns izturas izaicinoši, nepakļāvīgi, impulsīvi un pārkāpšanā aktīvi);
- **iekšējā (internalizētā) uzvedībā** (bērns kļūst trauksmains/nomākts, noslēdzas sevī un sūdzas par fiziskās veselības traucējumiem, piemēram, sāpēm, reiboņiem, gremošanas traucējumiem u.c.).¹³

traucējumi Rīga: VISC. Iegūts no http://visc.gov.lv/specizglitiba/metmat_esfpr.shtml, 11.lpp

⁷ Baumeister, R. F., Vohs, K. D. (2007). Self-Regulation, Ego Depletion, and Motivation. *Social and Personality Psychology Compass*, 1, 115-128.

⁸ Heatherton, T.F. (2011). Neuroscience of Self and Self-Regulation. *Annual Review of Psychology*. 62: 363–390

⁹ Mash, E.J., Wolfe, D.A. (2012) *Abnormal Child Psychology*, Belmont, CA: Wadsworth Publishing.

¹⁰ Bethere, D. u.c. (2013). Metodiskais materiāls pedagogiem darbam ar izglītojamiem, kuriem ir uzvedības traucējumi. Rīga: VISC. 11.lpp

¹¹ Ancāne, G., Meistere, L., Užāns, A., Vasiļevska, M., Rateniece, I., Sestule, I., Jansone, D. un Zīle, I. (2011). Rokasgrāmata skolotājiem, strādājošiem specializētajās iestādēs bērniem ar psihiskās veselības traucējumiem. Iegūts no

<http://old.rezeknesnovads.lv/res/content2/33/33542113092431020.pdf>, 31.lpp

¹² National Collaborating Centre for Mental Health and Social Care Institute for Excellence. (2013). *Antisocial Behaviour and Conduct Disorders in Children and Young People: Recognition, Intervention and Management*. London: The British Psychological Society & The Royal College of Psychiatrists.

¹³ Vende K. (2014) Mātes neverbālā pieskaņošanās, depresijas iezīmes, emociju regulācijas stratēģijas un bērna uzvedības problēmas Promocijas darba kopsavilkums, Rīga, LU, 28 lpp. Iegūts no

http://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/zinas/Vende_kopsavilkums.pdf

Bērnu uzvedības problēmu un saskarsmes grūtību atšķirības

Uzvedības problēmas katram bērnam izpaužas individuāli un tāpēc, vērtējot bērna uzvedību, jāņem vērā konkrētie apstākļi un situācijas^{14,15}. Paša vadīta un kontrolēta agresīva un izaicinoša uzvedība ir nozīmīga katra bērna un pusaudža normālas attīstības sastāvdaļa, fiziskās un sociālās izdzīvošanas priekšnoteikums. Pārmērīga pakļaušanās citiem un nespēja aizstāvēt sevi ir tikpat nevēlama kā pārmērīga, vai nevietā īstenota agresīva uzvedība.¹⁶ Tas nozīmē, ka uzvedības problēmu diagnostikā un pārvarēšanā visos gadījumos nepieciešama **individuāla pieeja**¹⁷.

Uzvedības problēmu individuālās izpausmes un to atšķirības dažādos vecumos apgrūtina objektīvu uzvedības problēmu diagnosticēšanu. Ne medicīnā, ne pedagogijā nav skaidri definētu objektīvu sliekšņa kritēriju viennozīmīgai bērnu uzvedības atzīšanai par uzvedības problēmu, tomēr ir empīriski pamatota bērnu uzvedības traucējumu attīstības gaita.

Lai apstiprinātu uzvedības traucējumu diagnozi medicīnā, patoloģiskiem uzvedības veidiem jāizpaužas vismaz gadu un vismaz vienam uzvedības veidam jāizpaužas pēdējā pusgada laikā. *Uzvedības traucējumi parasti izpaužas dažādās vidēs - gan mājās, gan skolā, gan sabiedrībā, un rada klīniski ievērojamu bojājumu sociālajā, mācību vai darba jomā*.¹⁸

¹⁴ Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca. (2000). Rīga: Zvaigzne ABC, 182.lpp.

¹⁵ Sociālā darba terminoloģijas vārdnīca. (2000). Rīga: SDSPA "Attīstība", 228.lpp.

¹⁶ National Collaborating Centre for Mental Health and Social Care Institute for Excellence. (2013). *Antisocial Behaviour and Conduct Disorders in Children and Young People: Recognition, Intervention and Management*. London: The British Psychological Society & The Royal College of Psychiatrists.

¹⁷ Bethere, D. u.c. (2013). Metodiskais materiāls pedagogiem darbam ar izglītojamiem, kuriem ir uzvedības traucējumi. Rīga: VISC.

¹⁸ Ancāne, G., u.c. (2011). Rokasgrāmata skolotājiem, strādājošiem specializētajās iestādēs bērniem ar psihiskās veselības traucējumiem. 31.lpp

Bērna uzvedības problēmu diagnostika īstenojama **dzimuma un vecuma kontekstā**.¹⁹

Pētījumi apliecina, ka **meitenes** retāk nekā **zēni** ir fiziski agresīvas, bet biežāk īsteno emocionālo vardarbību, aprunā un pierunā citus būt agresīviem pret viņām nepatīkamu vienaudzi vai pieaugušo, stājas pāragrās dzimumattiecībās, lieto narkotikas un klaiņo.²⁰

Speciālistu vidū turpinās diskusijas par to, vai nepieciešamas atsevišķas uzvedības traucējumu un saskarsmes grūtību klasifikācijas zēniem un meitenēm, īpaši tādēļ, ka zēnu un meiteņu īpatsvars bērnu ar uzvedības problēmām populācijā ir aptuveni 2.5:1, taču meiteņu īpatsvars turpina palielināties.²¹

Bērna **vecums** un ar to saistītā fiziskā un sociālā attīstība ir nozīmīgi uzvedības problēmu izpausmes un attīstības faktori. Uzvedības problēmu izpausmes atkarīgas no bērna iespējām realizēt uzvedību dažādās vidēs – pirmsskolas vecumā bērns lielāko dzīves daļu pavada ģimenē un pirmsskolas izglītības iestādē pieaugušo uzraudzībā, taču bērnam pieaugot, pieaug arī viņa spējas un neatkarība no pieaugušajiem, kas ļauj izmantot daudzveidīgākas problemātiskās uzvedības izpausmes formas.²²

¹⁹ National Collaborating Centre for Mental Health and Social Care Institute for Excellence. (2013). *Antisocial Behaviour and Conduct Disorders in Children and Young People: Recognition, Intervention and Management*. London: The British Psychological Society & The Royal College of Psychiatrists.

²⁰ Moffitt, T.E., Arseneault L., Jaffee, S.R., Kim-Cohen, J., Koenen, K.C., Odgers, C.L. (2008). Research review: DSM-V conduct disorder: research needs for an evidence base. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49:3–33.

²¹ Pullatz, M., Bierman, K.L. (2004). *Aggression, Antisocial Behaviour, and Violence Among Girls: A Developmental Perspective*. New York, NY: Guilford Publications.

²² National Collaborating Centre for Mental Health and Social Care Institute for Excellence. (2013). *Antisocial Behaviour and Conduct Disorders in Children and Young People: Recognition, Intervention and Management*. London: The British Psychological Society & The Royal College of Psychiatrists.

Analizējot iepriekš minēto, var secināt, ka:

1. Bērnu uzvedības problēmas izpaužas kultūrā ietvertu uzvedības un saskarsmes normu pārkāpumos (turpmāk – uzvedības nevēlamās izpausmēs).
2. Bērnu uzvedības problēmas var izpausties destruktīvā saskarsmē, destruktīvā uzvedībā, izaicinošā saskarsmē, noteikumu neievērošanā vai nepietiekamā uzvedības un saskarsmes pašregulācijā.
3. Bērnu uzvedības problēmas var izpausties ārējā (*eksternalizētā*) un/vai iekšējā (*internalizētā*) uzvedībā.
4. Bērnu uzvedības problēmu izpausmes ir individuālas, kas var izpausties vienā vai vairākos veidos.
5. Bērnu uzvedības problēmu diagnostikā jāņem vērā bērna vecums un dzimums.

Katram vecumposmam raksturīgākās bērnu uzvedības problēmu izpausmes apkopotas *Diagnosticēšanas materiāla pielikumā*:

- **Bērnu uzvedības problēmu piemēri pirmsskolā,**
- **Bērnu uzvedības problēmu piemēri sākumskolā,**
- **Bērnu uzvedības problēmu piemēri pamatskolā,**
- **Bērnu uzvedības problēmu piemēri vidusskolā.**

Svarīgi! Atsevišķas, vienreizējas bērna uzvedības izpausmes neliecina par uzvedības traucējumiem vai saskarsmes grūtībām. Sākotnēji ir nepieciešams novērtēt uzvedības izpausmju atbilstību bērnu uzvedības problēmu **rādītājiem**.

Bērnu uzvedības problēmu un saskarsmes grūtību rādītāji

Diagnosticēšanas materiālā par bērna uzvedības problēmu diagnostikas kritēriju izmantota **bērna uzvedības atbilstība viņa vecumposmam un dzimumam atbilstošās uzvedības normām**. Norma diagnosticēšanas materiālā tiek saprasta kā kāda rādītāja pieļaujama, ierobežotais lielums, kas tiek uzskatīts par vislabāko, mērķtiecīgāko noteiktā situācijas kontekstā.²³ Tas nozīmē, ka sabiedrības kultūrā ietvertās bērnu uzvedības un saskarsmes normas raksturo pieļaujamo uzvedības nevēlamo izpausmju īpatsvaru noteikta vecuma un dzimuma bērna uzvedībā.

Bērna uzvedības problēmas raksturo:^{24,25,26}

1. Uzvedības nevēlamo izpausmju **smagums** (*severity*) – bērna uzvedības *atšķirīgums* no tā paša vecuma un dzimuma bērnu normām atbilstošās uzvedības. Uzvedības nevēlamo izpausmju smagums variē no *viegliem*, atsevišķu maznozīmīgu uzvedības normu pārkāpumiem (epizodiska aizmāršība, nepaklausība, draiskulība, raudulīgums u.c.) līdz *smagiem*, nozīmīgiem uzvedības normu pārkāpumiem, apdraudot savas vai citu pamattiesības.
2. Uzvedības nevēlamo izpausmju **plašums**. Uzvedības nevēlamo izpausmju plašums raksturo problēmas izpausmes dažādās bērna dzīves situācijās. Uzvedības problēmas var būt *situatīvas* (saistītas ar atsevišķām situācijām, īpašiem apstākļiem) vai *vispārējas*

²³ Akadēmiskā terminu datubāze (2016). Iegūts no

<http://termini.lza.lv/term.php?term=norm&list=norm&lang=EN>

²⁴ National Collaborating Centre for Mental Health and Social Care Institute for Excellence. (2013). *Antisocial Behaviour and Conduct Disorders in Children and Young People: Recognition, Intervention and Management*. London: The British Psychological Society & The Royal College of Psychiatrists.

²⁵ Bethere, D., u.c. (2013). Metodiskais materiāls pedagogiem darbam ar izglītojamiem, kuriem ir uzvedības traucējumi Rīga: VISCS.

²⁶ Ancāne, G., u.c. (2011). Rokasgrāmata skolotājiem, strādājošiem specializētajās iestādēs bērniem ar psihiskās veselības traucējumiem.

(izpausties gandrīz visās bērna dzīves vidēs, piemēram, mājās, pirmsskolas izglītības iestādē, veikalā u.c.).

Atkarībā no bērna uzvedības nevēlamo izpausmju smaguma un problēmu plašuma, bērna uzvedības problēmas iespējams iedalīt 4 grupās (skat. 1. att.).

Bērns pārkāpj nozīmīgas uzvedības normas, apdraud savas un/vai citu pamattiesības	
Bērna uzvedības problēmas izpaužas reti, atsevišķās situācijās	Bērna uzvedības problēmas ir smagas un izpaužas atsevišķās situācijās
Bērna uzvedības problēmas izpaužas gandrīz visās bērna dzīves situācijās	Bērna uzvedības problēmas ir smagas un izpaužas gandrīz visās bērna dzīves situācijās
Bērna uzvedības problēmas izpaužas reti, atsevišķās situācijās	Bērna uzvedības problēmas ir salīdzinoši vieglas un izpaužas atsevišķās situācijās
Bērns pārkāpj atsevišķas maznozīmīgas uzvedības normas	

1.attēls. Bērna uzvedības problēmu klasifikācija atkarībā no to **smaguma** un **plašuma**.

3. Uzvedības nevēlamo izpausmju **biežums** (intensitāte), salīdzinot ar tā paša vecuma un dzimuma bērnu normām atbilstošo uzvedību līdzīgās situācijās.

- Uzvedības nevēlamo izpausmju **ilgums**, t.i. laiks, kurš pagājis no uzvedības nevēlamo izpausmju parādīšanās bērna uzvedībā. Iepriekš minēts, ka uzvedības traucējumu diagnozes apstiprināšanai medicīnā, patoloģiskiem uzvedības veidiem jāizpaužas ilgākā laika posmā (vismaz pusgadu vai gadu). Ir svarīgi atcerēties, ka tas nenozīmē, ka speciālistiem ir jāgaida līdz problēma kļūst skaidri saskatāma, jo laika gaitā sociāli nepieņemama uzvedība nostiprinās bērna apziņā un pakāpeniski kļūst par viņa uzvedības normu, gan apgrūtinot tās korekciju (palielinot problēmas **noturību**), gan arī radot nevēlamas izmaiņas bērna raksturā, atstājot paliekošu ietekmi uz viņa turpmāko dzīvi. Pēc iespējas agrāka uzvedības problēmu korekcija nepieciešama arī tādēļ, ka laika gaitā var palielināties arī uzvedības problēmu plašums un uzvedības negatīvo izpausmju smagums.
- Uzvedības problēmu ietekme uz **bērna fizisko, psihisko, garīgo un sociālo attīstību un iekļaušanos sabiedrībā**. Situatīvas, vieglas bērna uzvedības nevēlamās izpausmes mazāk apgrūtina bērna attīstību un iekļaušanos sabiedrībā un ir vieglāk pārvaramas nekā vispārējas, smagas uzvedības problēmas.
- Uzvedības nevēlamo izpausmju **noturība**. Uzvedības nevēlamo izpausmju **noturība** izpaužas to pārvarēšanas sekmīgumā, t.i. mazāk noturīgas uzvedības nevēlamās izpausmes ir koriģējamas, noturīgas uzvedības problēmas neizdodas pārvarēt, mainot pieejas un attieksmi pret bērnu. Uzvedības nevēlamās izpausmes saglabājas vai pat kļūst biežākas, plašākas un/ vai smagākas²⁷.

²⁷ Bethere, D., u.c. (2013). Metodiskais materiāls pedagogiem darbam ar izglītojamiem, kuriem ir uzvedības traucējumi Rīga: VISC.

Bērnu uzvedības problēmu novērtēšana un turpmākā rīcība

Bērņa uzvedības problēmu un saskarsmes grūtību (turpmāk – uzvedības problēmu) novērtēšanas pamatā ir bērna uzvedības novērošana. Bērna uzvedības problēmas nav iespējams novērtēt objektīvi, izmantojot stingrus kvantitatīvus rādītājus, jo bērna uzvedības nevēlamās izpausmes ir individuālas, atkarīgas no konteksta, savukārt uzvedības novērojumu interpretāciju ietekmē novērotāja pieredze un attiecības ar novērojamo bērnu.²⁸ Novērojot bērna uzvedību, ieteicams veikt sekojošās darbības.

1. Ja nestrukturēti bērna uzvedības novērojumi liecina par iespējamajām uzvedības problēmām, nepieciešams novērtēt bērna uzvedības **atbilstību Bērnu uzvedības problēmu novērtēšanas tabulā** minētajām bērnu uzvedības problēmu **pazīmēm**.
2. Ja bērna uzvedība atbilst **kādai no** bērnu uzvedības problēmu pazīmēm, ieteicams uzsākt **strukturētu bērna uzvedības novērošanu**, rakstiski fiksējot novēroto. Novērojumu pierakstos ieteicams ietvert informāciju par novērojamo bērnu (vārds, uzvārds, dzimšanas gads), novērošanas laiku (datums, laiks, ilgums) un novērotāja saistību ar bērnu, kā arī raksturot bērna uzvedību, tās iespējamās cēloņus, novērotāja un citu personu darbības, un bērna reakciju uz novērotāja (vai citu personu) darbībām.
→ Strukturētai bērna uzvedības novērošanai Sadarbības tīkla rokasgrāmatā ievietota **Bērna uzvedības problēmu novērošanas veidlapa**.
3. Ja bērna uzvedība atbilst **vairākām** bērnu uzvedības problēmu pazīmēm, nepieciešama **turpmāka bērna uzvedības novērošana** un

atbalsta speciālistu (piemēram, speciālā pedagoga, sociālā pedagoga, psihologa, bērnu psihiatra, atkarību profilakses speciālista u.c.) konsultācija.

→ Informācija par bērna likumisko pārstāvju un atbalsta speciālistu sadarbību pieejama **Sadarbības tīkla rokasgrāmatā**, nodaļā *Praktiski piemēri bērna uzvedības problēmu risināšanā*.

4. Ja bērna uzvedība atbilst **visām** bērnu uzvedības problēmu un saskarsmes grūtību pazīmēm un to **nav izdevies koriģēt, izmantojot atbalsta speciālistu rekomendācijas**, bērna likumiskajam pārstāvim var ieteikt pieteikties konsultācijām un individuālā atbalsta programmas izstrādei **Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas Konsultatīvajā nodaļā**, Rīgā, Ventspils ielā 53. Kontaktālrūnis Nr. +371 67359129, e-pasts konsultativaiscentrs@bti.gov.lv.

→ Informācija par pieteikšanos un **Bērna likumiskā pārstāvja iesnieguma** un **Bērna sākotnējā novērtēšanas intervijas** (iesnieguma pielikuma) veidlapas pieejamas **Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas tīmekļa vietnē**.

Svarīgi! Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas Konsultatīvās nodaļas speciālisti izstrādā bērna individuālo atbalsta programmu, ja bērna uzvedība atbilst **visām** uzvedības problēmu **pazīmēm**.

→ Bērna likumisko pārstāvju, Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas Konsultatīvās nodaļas un izglītības iestāžu, aprūpes iestāžu, bāriņtiesu un pašvaldības iestāžu un speciālistu **sadarbība konsultatīvā atbalsta sniegšanā** bērniem ar saskarsmes grūtībām un uzvedības traucējumiem atspoguļota **Sadarbības tīkla rokasgrāmatā**, nodaļā *Sadarbība ar Konsultatīvo nodaļu*.

²⁸ Bethere, D., u.c. (2013). Metodiskais materiāls pedagogiem darbam ar izglītojamiem, kuriem ir uzvedības traucējumi. Rīga: VISC.

Bērnu uzvedības problēmu novērtēšanas tabula

N.p.k.	Bērnu uzvedības problēmu rādītāji	Bērnu uzvedības problēmu pazīmes
1.	Uzvedības nevēlamo izpausmju smagums	Bērna uzvedība ir būtiski atšķirīga no viņa vecuma bērnu uzvedības
2.	Uzvedības nevēlamo izpausmju plašums	Bērna uzvedības problēmas izpaužas vairākās , atšķirīgās bērna dzīves vidēs
3.	Uzvedības nevēlamo izpausmju biežums	Bērna problēmas, salīdzinot ar viņa vecuma bērnu uzvedību līdzīgās situācijās, izpaužas biežāk
4.	Uzvedības nevēlamo izpausmju ilgums	Bērna uzvedības problēmas atkārtoti izpaužas ilgākā laika posmā
5.	Uzvedības problēmu ietekme uz bērna attīstību	Bērna uzvedības problēmas apgrūtina viņa attīstību , piemēram, jaunu zināšanu un prasmju apgūšanu, mācības skolā u.c.
6.	Uzvedības problēmu ietekme uz bērna dzīvi sabiedrībā	Bērna uzvedības problēmas apgrūtina viņa dzīvi sabiedrībā , piemēram, rada sadarbības un komunikācijas grūtības ar vienaudžiem un/ vai pieaugušajiem u.c.
7.	Uzvedības nevēlamo izpausmju noturība	Bērna uzvedību neizdodas koriģēt , mainot pieeju bērnam, izmantojot dažādas disciplinēšanas metodes

Izmantotā literatūra

- Akadēmiskā terminu datubāze (2016).** Iegūts no <http://termini.lza.lv/term.php?term=norm&list=norm&lang=EN>
- Ancāne, G., Meistere, L., Užāns, A., Vasilevska, M., Rateniece, I., Sestule, I., Jansone, D. un Zīle, I. (2011).** Rokasgrāmata skolotājiem, strādājošiem specializētajās iestādēs bērniem ar psihiskās veselības traucējumiem. Iegūts no <http://old.rezeknesnovads.lv/res/content2/33/33542113092431020.pdf>
- Baumeister, R. F., Vohs, K. D. (2007).** Self-Regulation, Ego Depletion, and Motivation. *Social and Personality Psychology Compass*, 1, 115-128.
- Bethere, D., Līdaka, A., Plostniece, A., Ponomorjova, J. un Striguna, S. (2013).** Metodiskais materiāls pedagogiem darbam ar izglītojamiem, kuriem ir uzvedības traucējumi. Rīga: VISC. Iegūts no http://visc.gov.lv/specizglitiba/metmat_esfpr.shtml
- Heatheron, T.F. (2011).** Neuroscience of Self and Self-Regulation. *Annual Review of Psychology*. 62: 363–390
- Latviešu valodas vārdnīca. (2006).** Rīga: Avots.
- LR Bērnu tiesību aizsardzības likums. (1998).** Iegūts no <http://likumi.lv/doc.php?id=49096>
- Mash, E.J., Wolfe, D.A. (2012).** *Abnormal Child Psychology*, Belmont, CA: Wadsworth Publishing.
- Moffitt, T.E., Arseneault L., Jaffee, S.R., Kim-Cohen, J., Koenen, K.C., Odgers, C.L. (2008).** Research review: DSM-V conduct disorder: research needs for an evidence base. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49:3–33.
- National Collaborating Centre for Mental Health and Social Care Institute for Excellence. (2013).** *Antisocial Behaviour and Conduct Disorders in Children and Young People: Recognition, Intervention and Management*. London: The British Psychological Society & The Royal College of Psychiatrists.
- Omarova, S. (2002)** Cilvēks runā ar cilvēku. Rīga: Kamene.
- Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca. (2000).** Rīga: Zvaigzne ABC.
- Pullatz, M., Bierman, K.L. (2004).** *Aggression, Antisocial Behaviour, and Violence Among Girls: A Developmental Perspective*. New York, NY: Guilford Publications.
- Sociālā darba terminoloģijas vārdnīca. (2000).** Rīga: SDSPA "Attīstība".
- Vende K. (2014).** Mātes neverbālā pieskaņošanās, depresijas iezīmes, emociju regulācijas stratēģijas un bērna uzvedības problēmas Promocijas darba kopsavilkums, Rīga: LU. Iegūts no http://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/zinas/Vende_kopsavilkums.pdf

Bērnu uzvedības problēmu piemēri izglītības posmos

Pielikumā Konsultatīvās nodaļas speciālisti ir apkopojuši katram izglītības posmam (pirmsskolas, sākumskolas, pamatskolas un vidusskolas vecuma bērniem) raksturīgākās uzvedības traucējumu un saskarsmes grūtību izpausmes.

Uzvedības traucējumu un saskarsmes grūtību izpausmes katram bērnam ir individuālas, tādēļ konkrētā bērna uzvedības traucējumi un saskarsmes grūtības var nebūt iekļautas šajā sarakstā.

Svarīgi! Atsevišķas, vienreizējas bērna uzvedības izpausmes neliecina par uzvedības traucējumiem vai saskarsmes grūtībām. Ir nepieciešams izvērtēt uzvedības izpausmju **smagumu, plašumu, biežumu, ilgumu, ietekmi uz bērna attīstību un dzīvi sabiedrībā**, kā arī uzvedības problēmas **noturību**.

Skat. nodaļu Bērnu uzvedības problēmu novērtēšana un turpmākā rīcība

Bērnu uzvedības problēmu piemēri pirmsskolā

1. Destruktīvas saskarsmes piemēri

- Bērns ir vardarbīgs saskarsmē ar vienaudžiem (kniebj, kož, sit, skrāpē u.c.).
- Bērns ir vardarbīgs saskarsmē ar pieaugušajiem (kniebj, kož, sit, skrāpē u.c.).

2. Destruktīvas uzvedības piemēri

- Bērns bojā vai iznīcina lietas (lauž rotaļlietas, plēš grāmatas u.c.) vai bojā telpas.
- Bērns moka dzīvniekus, putnus.

3. Izaicinošas saskarsmes piemēri

- Bērns neatlaidīgi pieprasa, lai citi pievērš viņam uzmanību.
- Bērns izturas egoistiski (uzskata, ka visas rotaļlietas vai saldumi paredzēti tikai viņam u.c.).
- Bērns iejaucas citu rotaļās vai sarunās.
- Bērns cenšas pēc iespējas mazāk sarunāties ar citiem.
- Bērns izvairās skatīties sarunu biedra acīs.
- Bērns pārkāpj noteikumus, rīkojas pretēji prasībām vai norādījumiem.
- Bērns izraisa konfliktus ar vienaudžiem un/ vai pieaugušajiem.
- Bērns melo.
- Bērns ir spītīgs, ietiepīgs.
- Bērns izvairās no vadošām lomām spēlēs un rotaļās.

4. Noteikumu neievērošanas piemēri

- Bērns atsakās apmeklēt pirmsskolas izglītības iestādi.
- Bērns bēg no mājām vai aprūpes iestādes.
- Bērns neievēro pieaugušo prasības.

5. Uzvedības un saskarsmes nepietiekamas pašregulācijas piemēri

- Bērns ilgstoši nespēj nomierināties, pārslēgties uz citu emocionālo stāvokli.
- Bērns bieži raud, ir nomākts, sliktā garastāvoklī, drūms, neiepriecināms.
- Bērns nespēj sagaidīt savu kārtu uzdevumos un rotaļās, uzsāk darbību pirms signāla.
- Bērns nespēj sekot norādījumiem, lai pabeigtu darbu.
- Bērns spēlējas pārmērīgi trokšņaini, ir grūtības spēlēties klusumā.
- Bērns nespēj mierīgi rotaļāties vai pavadīt brīvo laiku.
- Bērns nespēj ilgi noturēt uzmanību mācoties vai rotaļājoties.
- Bērns kļūst nedrošs, ja tuvumā nav vecāku vai citu pieaugušo.
- Bērns nepieņem pārmaiņas (citu apģērbu, jaunas rotaļlietas, ēdienu u.c.), rotaļājas ar vienām un tām pašām rotaļlietām.
- Bērns skraida vai kāpelē situācijās, kurās tas nav atļauts.
- Bērns nespēj būt mierīgs (visu laiku nemierīgi kustina rokas un kājas, grozās uz krēsla, ir pārāk aktīvs, kustīgs, arī tad, ja viņam aizrāda).
- Rodas iespaids, ka bērns nedzird, ko viņam saka.
- Bērns spēj veikt uzdevumu tikai tad, ja norādījumus atkārtoti vairākkārt.
- Bērns ar grūtībām iekļaujas aktivitātēs, kurās jāievēro noteikumi.
- Bērns cenšas izvairīties no kopējām rotaļām, ilgstoši spēlējas vienatnē un nevēlas, ka viņu traucē.
- Bērns atsakās kopā ar citiem bērniem dziedāt, dejot, sportot, iet pastaigās.
- Bērns neveido sirsnīgas un iejūtīgas attiecības ar vienaudžiem un/vai pieaugušajiem.

- Bērns nelabprāt iziet no mājas/ dzīvokļa.
- Bērns pārāk jūtīgi reaģē uz aizrādījumiem (kriedz, krīt zemē, spārdās, plēš mantas, skrien prom, kļūst uzbudināts un ir grūti nomierināms)
- Bērns pieļauj neuzmanības kļūdas mācībās vai rotaļās.
- Bērns atkārtoti un ilgstoši zīmē vienu un to pašu.
- Bērns izturas apātiski, vienaldzīgi.

Bērnu uzvedības problēmu piemēri sākumskolā

1. Destruktīvas saskarsmes piemēri

- Bērns ir vardarbīgs saskarsmē ar vienaudžiem un/vai pieaugušajiem (kniebj, kož, sit, skrāpē u.c.).
- Bērns apsūkājās.

2. Destruktīvas uzvedības piemēri

- Bērns bojā vai iznīcina lietas vai bojā telpas.
- Bērns moka dzīvniekus, putnus.
- Bērns piesavinās citiem piederošās mantas vai lietas.

3. Izaicinošas saskarsmes piemēri

- Bērns izturas egoistiski (uzskata, ka visas rotaļlietas un saldumi paredzēti viņam u.c.).
- Bērns neatlaidīgi pieprasa, lai citi pievērš viņam uzmanību.
- Bērns iejaucas citu rotaļās vai sarunās.
- Bērns izvairās skatīties sarunu biedra acīs.
- Bērns cenšas izvairīties no sadarbības ar vienaudžiem (grupu darbā klasē, komandu spēles u.c.).
- Bērns izturas noraidošs, bieži saka “nē”, “negribu”, “nedarīšu”.
- Bērns izraisa konfliktus ar vienaudžiem un/ vai pieaugušajiem, tīši kaitina, provocē, izaicina, dara to, kas citus kaitina, mēdās, atdarina ar izsmieklu citu kustības un uzvedību.
- Bērns cenšas pēc iespējas mazāk sarunāties ar citiem.
- Bērns izturas demonstratīvi: ākstās, izrādās, lielās u.c.
- Bērns neatbild uz jautājumiem, lai gan zina atbildi.
- Bērns melo.
- Bērns ir spītīgs, ietiepīgs.
- Bērns aprunā, sūdzas par citiem.
- Bērns uz pieaugušā aizrādījumiem reaģē ar smiešanos.
- Bērns izvairās no vadošām lomām spēlēs un rotaļās.

→ Atsevišķas, vienreizējas bērna uzvedības izpausmes neliecina par uzvedības traucējumiem vai saskarsmes grūtībām. Lai novērtētu bērna uzvedību un plānotu turpmāko rīcību, skat. nodaļu **Bērnu uzvedības problēmu novērtēšana un turpmākā rīcība**

- Bērns bieži saka “nezinu”, “varbūt”, “grūti pateikt”.

4. Noteikumu neievērošanas piemēri

- Bērns bez pamatotas vajadzības atstāj savu vietu klasē mācību stundu laikā.
- Bērns bēg no mājām vai aprūpes iestādes.
- Bērns kavē vai neapmeklē nodarbības skolā.
- Bērns lamājas, lieto rupjus vārdus un izteicienus.
- Bērns pārkāpj noteikumus, rīkojas pretēji prasībām vai norādījumiem.

5. Uzvedības un saskarsmes nepietiekamas pašregulācijas piemēri

- Bērns ilgstoši nespēj nomierināties, pārslēgties uz citu emocionālo stāvokli.
- Bērns nespēj sekot norādījumiem, lai pabeigtu darbu.
- Bērns pieļauj neuzmanības kļūdas mācībās vai rotaļās.
- Bērns nespēj būt mierīgs (visu laiku nemierīgi kustina rokas un kājas, grozās uz krēsla, ir pārāk aktīvs, kustīgs, arī tad, ja viņam aizrāda u.c.).
- Rodas iespaids, ka bērns nedzird, ko viņam saka.
- Bērns ar grūtībām iekļaujas aktivitātēs, kurās jāievēro noteikumi.
- Bērns bieži raud, ir nomākts, sliktā garastāvoklī, drūms, neiepriecināms.
- Bērns nespēj sagaidīt savu kārtu uzdevumos un rotaļās, uzsāk darbību pirms signāla.
- Bērns spēlējas pārmērīgi trokšņaini, ir grūtības spēlēt klusumā.
- Bērns nespēj mierīgi rotaļāties vai pavadīt brīvo laiku.
- Bērns kļūst nedrošs, ja tuvumā nav vecāku vai pieaugušo.
- Bērns skraida vai kāpelē situācijās, kurās tas nav atļauts.

- Bērns nespēj patstāvīgi pabeigt iesāktus darbus.
- Bērns spēj veikt uzdevumu tikai tad, ja norādījumus atkārto vairākkārt.
- Bērns cenšas izvairīties no kopējām spēlēm un rotaļām, ilgstoši spēlējas vienatnē un nevēlas, ka viņu traucē.
- Bērns atbild uz jautājumiem, nenoklausoties tos līdz galam.
- Bērns zaudē priekšmetus, skolas piederumus, rakstāmlietas, grāmatas u. c.
- Bērns cenšas izvairīties no aktivitātēm, kas prasa ilgstošu piepūli.
- Bērns atkārtoti un ilgstoši zīmē vienu un to pašu.
- Bērns ir aizmāršīgs ikdienā, sadzīvē.
- Bērns nespēj uzmanīgi sekot uzdevumu detaļām.
- Bērns nodarbību laikā pamana visu, kas notiek telpā, pārmērīgi reaģē uz blakus kairinātājiem.
- Bērns neveido sirsnīgas un iejūtīgas attiecības ar vienaudžiem/pieaugušajiem.
- Bērns pārāk jūtīgi reaģē uz aizrādījumiem (klieudz, plēš mantas, skrien prom, kļūst uzbudināts un ir grūti nomierināms).
- Bērns izturas apātiski, vienaldzīgi.
- Bērns pārtrauc sarunu biedru pusvārdā.
- Bērns izturas nedroši, nepārliecināti par sevi.
- Bērns ir nesavaldīgs, ātri apvainojas vai sadusmojas.
- Bērns pārāk daudz runā nevietā, nerēķinoties ar sociālo situāciju.
- Bērns kavējas, ja darbība jāuzsāk pēc noteikta signāla.
- Bērns runā pārāk klusi vai pārāk skaļi.
- Bērns rotaļājas ar vienām un tām pašām rotaļlietām.

Bērnu uzvedības problēmu piemēri pamatskolā

1. Destruktīvas saskarsmes piemēri

- Bērns (pusaudzis) ir vardarbīgs saskarsmē ar vienaudžiem un/vai pieaugušajiem.
- Bērns (pusaudzis) apmelo citus un/ vai vaino citus par savām kļūdām vai savu nepiemēroto uzvedību.
- Bērns (pusaudzis) apsūkājās, draud un iebiedē.
- Bērns (pusaudzis) uzspiež citiem savas vēlmes un idejas.
- Bērns (pusaudzis) kautiņos izmanto palīglīdzekļus (ieročus).

2. Destruktīvas uzvedības piemēri

- Bērns (pusaudzis) bojā vai iznīcina citiem piederošas lietas vai bojā telpas.
- Bērns (pusaudzis) bojā vai iznīcina sev piederošas lietas.
- Bērns (pusaudzis) moka dzīvniekus.
- Bērns (pusaudzis) piesavinās citiem piederošās mantas vai lietas.

3. Izaicinošas saskarsmes piemēri

- Bērns (pusaudzis) izvairās skatīties acīs sarunu biedram.
- Bērns (pusaudzis) izraisa konfliktus ar vienaudžiem un/ vai pieaugušajiem, tīši kaitina, provocē, izaicina, dara to, kas citus kaitina.
- Bērns (pusaudzis) neatbild uz jautājumiem, lai gan zina atbildi.
- Bērns (pusaudzis) melo.
- Bērns (pusaudzis) izvairās no sadarbības ar vienaudžiem grupu darbā, komandu spēlēs u.c.
- Bērns (pusaudzis) atsaucīgi, ar prieku iesaistās konfliktos.
- Bērns (pusaudzis) draudzējas ar vienaudžiem vai pieaugušajiem, kuriem raksturīga nepieņemama (citu veselību vai īpašumu apdraudoša u.c.) uzvedība.

- Bērns (pusaudzis) neatlaidīgi pieprasa, lai citi pievērs viņam uzmanību.
- Bērns (pusaudzis) izturas demonstratīvi (ākstās, izrādās, lielās) u.c.
- Bērns (pusaudzis) ir spītīgs, ietiepīgs.
- Bērns (pusaudzis) bieži saka “nezinu”, “varbūt”, “grūti pateikt”.
- Bērns (pusaudzis) strīdas.
- Bērns (pusaudzis) reaģē ar smiešanos uz pieaugušā aizrādījumu.
- Bērns (pusaudzis) neņem vērā citu intereses un vēlmes.
- Bērns (pusaudzis) izturas noraidoši, bieži saka “nē”, “negribu”, “nedarīšu”.
- Bērns (pusaudzis) mēdās, atdarina ar izsmieklu citu kustības un uzvedību.
- Bērns (pusaudzis) sūdzas par citiem.

4. Noteikumu neievērošanas piemēri

- Bērns (pusaudzis) bez pamatotas vajadzības atstāj savu vietu klasē mācību stundu laikā.
- Bērns (pusaudzis) kavē vai neapmeklē nodarbības skolā.
- Bērns (pusaudzis) bēg no mājām vai aprūpes iestādes.
- Bērns (pusaudzis) lieto atkarību izraisošas vielas (smēķē, lieto alkoholiskos dzērienus u.c.).
- Bērns (pusaudzis) rīkojas pretēji vecāku vai citu pieaugušo (skolotāju u.c.) prasībām, lūgumiem, ieteikumiem.
- Bērns (pusaudzis) pārkāpj noteikumus.
- Bērns (pusaudzis) lamājas, lieto rupjus vārdus un izteicienus.

5. Uzvedības un saskarsmes nepietiekamas pašregulācijas piemēri

- Bērns (pusaudzis) ir sliktā garastāvoklī, drūms, niepriecināms, izskatās nelaimīgs, nomākts, noguris.
- Bērns (pusaudzis) izturas apātiski, vienaldzīgi.

- Bērns (pusaudzis) pārāk daudz runā nevietā, nerēķinoties ar sociālo situāciju.
- Bērns (pusaudzis) ilgstoši nespēj nomierināties, pārslēgties uz citu emocionālo stāvokli.
- Bērns (pusaudzis) nespēj sekot norādījumiem, lai pabeigtu darbu.
- Bērns (pusaudzis) nespēj ilgi koncentrēt uzmanību mācoties, pieļauj neuzmanības kļūdas mācībās vai rotaļās.
- Bērns (pusaudzis) nespēj būt mierīgs (visu laiku nemierīgi kustina rokas un kājas, grozās uz krēsla u.c.).
- Bērns (pusaudzis) ar grūtībām iekļaujas aktivitātēs, kurās jāievēro noteikumi.
- Bērns (pusaudzis) nespēj patstāvīgi pabeigt iesāktus darbus.
- Bērns (pusaudzis) spēj veikt uzdevumu tikai tad, ja norādījumus atkārtο vairākkārt.
- Bērns (pusaudzis) nespēj uzmanīgi sekot uzdevumu detaļām.
- Bērns (pusaudzis) atbild uz jautājumiem, nenoklausoties tos līdz galam.
- Bērns (pusaudzis) ir aizmāršīgs ikdienā, sadzīvē.
- Bērns (pusaudzis) nespēj veidot sirsnīgas un iejūtīgas attiecības ar vienaudžiem un/vai pieaugušajiem.
- Bērns (pusaudzis) runā pārāk skaļi vai ļoti klusi.
- Bērns (pusaudzis) kavējas, ja darbība jāuzsāk pēc noteikta signāla.
- Bērns (pusaudzis) ir nedrošs, nepārliecināts par sevi.
- Rodas iespaids, ka bērns (pusaudzis) nedzird, ko viņam saka.
- Bērns (pusaudzis) skraida vai kāpelē situācijās, kurās tas nav atļauts.
- Bērns (pusaudzis) ir pārāk aktīvs, kustīgs, arī tad, ja viņam

aizrāda.

- Bērns (pusaudzis) nodarbību laikā pamana visu, kas notiek telpā, pārmērīgi reaģē uz blakus kairinātājiem.
- Bērns (pusaudzis) izvairās no aktivitātēm, kas prasa ilgstošu garīgu piepūli.
- Bērns (pusaudzis) zaudē priekšmetus, skolas piederumus, rakstāmlietas, grāmatas u. c.
- Bērns (pusaudzis) cenšas pēc iespējas mazāk sarunāties ar citiem.
- Bērns (pusaudzis) pārāk jūtīgi reaģē uz aizrādījumiem (kļūst uzbudināts un ir grūti nomierināms).
- Bērns (pusaudzis) ir nesavaldīgs, ātri apvainojas vai sadusmojas.
- Bērns (pusaudzis) pārtrauc sarunu biedru pusvārdā.
- Bērns (pusaudzis) pastiprināti uztraucas par to, kā viņu vērtē citi.
- Bērns (pusaudzis) bieži raud.
- Bērns (pusaudzis) nespēj sagaidīt savu kārtu uzdevumos un spēlēs.
- Bērns (pusaudzis) nespēj mierīgi pavadīt brīvo laiku.

→ Atsevišķas, vienreizējas bērna uzvedības izpausmes neliecina par uzvedības traucējumiem vai saskarsmes grūtībām. Lai novērtētu bērna uzvedību un plānotu turpmāko rīcību, skat. nodaļu **Bērnu uzvedības problēmu novērtēšana un turpmākā rīcība**

Bērnu uzvedības problēmu piemēri vidusskolā

1. Destruktīvas saskarsmes piemēri

- Pusaudzis (jaunietis) ir vardarbīgs saskarsmē ar vienaudžiem un/vai pieaugušajiem.
- Pusaudzis (jaunietis) apmelo citus.
- Pusaudzis (jaunietis) vaino citus par savām kļūdām vai savu nepiemēroto uzvedību.
- Pusaudzis (jaunietis) kautiņos izmanto palīg līdzekļus (ieročus).
- Pusaudzis (jaunietis) apsūkājās, draud un iebiedē.
- Pusaudzis (jaunietis) uzspiež citiem savas vēlmes un idejas.

2. Destruktīvas uzvedības piemēri

- Pusaudzis (jaunietis) piesavinās citiem piederošās mantas vai lietas.
- Pusaudzis (jaunietis) bojā vai iznīcina citiem piederošas lietas.
- Pusaudzis (jaunietis) bojā vai iznīcina sev piederošas mantas/lietas.
- Pusaudzis (jaunietis) moka dzīvniekus.

3. Izaicinošas saskarsmes piemēri

- Pusaudzis (jaunietis) izvairās no sadarbības ar vienaudžiem.
- Pusaudzis (jaunietis) izraisa konfliktus ar vienaudžiem un/ vai pieaugušajiem, tīši kaitina, provocē, izaicina, dara to, kas citus kaitina.
- Pusaudzis (jaunietis) melo.
- Pusaudzis (jaunietis) draudzējas ar vienaudžiem vai pieaugušajiem, kuriem raksturīga nepieņemama (citu veselību vai īpašumu apdraudoša u.c.) uzvedība.
- Pusaudzis (jaunietis) neatbild uz jautājumiem, lai gan zina atbildi.
- Pusaudzis (jaunietis) atsaucīgi, ar prieku iesaistās konfliktos.

- Pusaudzis (jaunietis) strīdas.
- Pusaudzis (jaunietis) izvairās skatīties acīs sarunu biedram.
- Pusaudzis (jaunietis) izturas demonstratīvi (ākstās, izrādās, lielās u.c.).
- Pusaudzis (jaunietis) ir spītīgs, ietiepīgs.
- Pusaudzis (jaunietis) ir neizlēmīgs, bieži saka “nezinu”, “varbūt”, “grūti pateikt”.
- Pusaudzis (jaunietis) neņem vērā citu intereses un vēlmes.
- Pusaudzis (jaunietis) izturas noraidoši, bieži saka “nē”, “negribu”, “nedarīšu”.
- Pusaudzis (jaunietis) sūdzas par citiem.
- Pusaudzis (jaunietis) ir uzbāzīgs, neatlaidīgi pieprasa, lai citi pievērs viņam uzmanību.
- Pusaudzis (jaunietis) uz aizrādījumiem reaģē ar smiešanos.
- Pusaudzis (jaunietis) cenšas pēc iespējas mazāk sarunāties ar citiem.
- Pusaudzis (jaunietis) mēdās, atdarina ar izsmieklu citu kustības un uzvedību.

4. Noteikumu neievērošanas piemēri

- Pusaudzis (jaunietis) bēg no mājām vai aprūpes iestādes.
- Pusaudzis (jaunietis) kavē vai neapmeklē nodarbības skolā.
- Pusaudzis (jaunietis) lieto atkarību izraisošas vielas (smēķē, lieto alkoholiskos dzērienus u.c.).
- Pusaudzis (jaunietis) pārkāpj noteikumus, ignorē prasības.
- Pusaudzis (jaunietis) lamājas, lieto rupjus vārdus un izteicienus.
- Pusaudzis (jaunietis) bez pamatotas vajadzības atstāj savu vietu klasē mācību stundu laikā.
- Pusaudzis (jaunietis) ignorē vecāku vai citu pieaugušo (skolotāju u.c.) prasības, ieteikumus, lūgumus.

- Pusaudzis (jaunietis) rīkojas pretēji vecāku vai citu pieaugušo (skolotāju u.c.) prasībām, ieteikumiem, lūgumiem.
- Pusaudzis (jaunietis) spēlē azartspēles, pārmērīgi aizraujas ar datorspēlēm.

5. Uzvedības un saskarsmes nepietiekamas pašregulācijas piemēri

- Pusaudzis (jaunietis) ir sliktā garastāvoklī, drūms, neiepriecināms, izskatās nelaimīgs, nomākts, noguris.
- Pusaudzis (jaunietis) izturas apātiski, vienaldzīgi.
- Pusaudzis (jaunietis) pārāk daudz runā nevietā, nerēķinoties ar sociālo situāciju.
- Pusaudzis (jaunietis) ir aizmāršīgs ikdienā, sadzīvē.
- Pusaudzis (jaunietis) nespēj sekot norādījumiem, lai pabeigtu darbu.
- Pusaudzis (jaunietis) nespēj ilgi koncentrēt uzmanību mācoties vai strādājot.
- Pusaudzis (jaunietis) nespēj pabeigt iesāktus darbus.
- Pusaudzis (jaunietis) nespēj uzmanīgi sekot uzdevumu detaļām.
- Pusaudzis (jaunietis) neveido sirsnīgas un iejūtīgas attiecības ar vienaudžiem/ pieaugušajiem.
- Pusaudzis (jaunietis) izturas nedroši, bez pārliecības par sevi.
- Rodas iespaids, ka pusaudzis (jaunietis) nedzird, ko viņam saka.
- Pusaudzis (jaunietis) bieži raud.
- Pusaudzis (jaunietis) cenšas neiziet no mājas, izolēties no citiem.
- Pusaudzis (jaunietis) ir nesavaldīgs, ātri apvainojas vai sadusmojas.
- Pusaudzis (jaunietis) ilgstoši nespēj nomierināties, pārslēgties uz citu emocionālo stāvokli.
- Pusaudzis (jaunietis) nespēj būt mierīgs (visu laiku nemierīgi kustina rokas un kājas, grozās uz krēsla u.c.).

- Pusaudzis (jaunietis) ar grūtībām iekļaujas aktivitātēs, kurās jāievēro nosacījumi (noteikumi).
- Pusaudzis (jaunietis) spēj veikt uzdevumu tikai tad, ja norādījumus atkārto vairākkārt.
- Pusaudzis (jaunietis) runā pārāk skaļi.
- Pusaudzis (jaunietis) kavējas, ja darbība jāuzsāk pēc noteikta signāla.
- Pusaudzis (jaunietis) dusmās negaidīti met, bojā vai iznīcina priekšmetus.
- Pusaudzis (jaunietis) pārspīlēti asi, emocionāli, dusmīgi, „vētraini” reaģē uz vecāku vai citu pieaugušo (skolotāju u.c.) prasībām, ieteikumiem, lūgumiem.
- Pusaudzis (jaunietis) nodarbību laikā pamana visu, kas notiek telpā, pārmērīgi reaģē uz blakus kairinātājiem.
- Pusaudzis (jaunietis) izvairās no aktivitātēm, kas prasa ilgstošu garīgu piepūli.
- Pusaudzis (jaunietis) zaudē priekšmetus, skolas piederumus, rakstāmlietas, grāmatas u. c.
- Pusaudzis (jaunietis) pārāk jūtīgi reaģē uz aizrādījumiem (kļūst uzbudināts un ir grūti nomierināms).
- Pusaudzis (jaunietis) pastiprināti uztraucas par to, kā viņu vērtē citi.

→ Atsevišķas, vienreizējas bērna uzvedības izpausmes neliecina par uzvedības traucējumiem vai saskarsmes grūtībām. Lai novērtētu bērna uzvedību un plānotu turpmāko rīcību, skat. nodaļu **Bērnu uzvedības problēmu novērtēšana un turpmākā rīcība**